

NGUYỄN HỮU HUÂN (Thủ Khoa Huân)

(Theo Ly Châu Lý Minh Hào)

Ông người làng Tịnh Hà, tỉnh Mỹ Tho, đậu thủ khoa dưới triều vua Tự Đức nên thường được gọi là Thủ Khoa Huân.

Năm 1863, ông khởi nghĩa tại Cai Lậy (Mỹ Tho) nhưng thanh thế vang dội khắp vùng Hà Tiên, Châu Đốc. Bởi lẽ bọn vong bản Việt chạy theo giặc Pháp khá nhiều nên công cuộc cứu quốc gặp khó khăn. Nhiều lần, ông bị triều đình Huế, vì đặt kỳ vọng vào thương thuyết ngoại giao và ở tình trạng yếu thế, ra lệnh ngưng chống đối. Điều khoản 7 của Hiệp ước 1862 quy định luật dẫn độ đã buộc Tổng Đốc tỉnh An Giang là Phạm Quang Thân phải ra lệnh bắt ông tạm giam nơi ngục thất.

Đô Đốc De La Grandière hạ lệnh đem 500 quân và pháo đội đến uy hiếp quan địa phương và bắt dẫn độ Thủ Khoa Huân đày sang đảo Réunion. Khi tình thế ổn định rồi, Pháp ân xá ông. Nhưng đến khi triều đình ký thêm Hiệp Ước Giáp Tuất (1874) ông lại nổi dậy chống Pháp mạnh mẽ lần nữa. Pháp sau nhờ tay của Việt gian Đỗ Hữu Phương lập kế vây bắt ông. Dụ hàng không được, họ đóng gông ông đem lên mũi tàu cho tàu chạy qua lại trên sông để dân chúng xem với dụng ý vừa hạ nhục ông vừa răn đe dân. Nhưng Thủ Khoa Huân vẫn bình thản xem nhẹ chiếc gông nặng trên cổ và khinh nhòn sức mạnh bạo lực của người Pháp, với bài thơ cảm khái bất hủ:

*Hai bên thiên hạ thấy hay không?
Một gánh cương thường há phải gông?
Oằn oại hai vai quân tử trúc
Long lay một cổ trượng phu tùng
Sống về đất Bắc, danh còn rạng
Thác ở thành Nam, tiếng há không
Thắng bại dinh du trời khiến chịu
"Phản thần" đéo quả đũa cười ông!*

Sau cùng, ông chịu thọ hình tại Côn Rồng (Mỹ Tho) ngày 15 tháng 4 năm Ất Hợi (1875), theo sử gia Phạm Văn Sơn, vào năm ông được 35 tuổi.